درس نهم: نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران

نفت و اهمیت آن

❖ اهمیت فوق‌العاده نفت در یکصدسال اخیر: (خرداد ۹۸ - خرداد۹۹)

❖ (تأثیر مثبت داشته است. (اقتصاد کشور را متحول کرد) ثیر منفی داشت (استعمارگران نظرشان به ایران جلب شد) اشاره به تأثیر مثبت یا منفی کافی است.

تاریخچهٔ کشف و استخراج نفت ایران

❖ قرارداد دارسی: (دیماه ۹۷-شهریور ۱۴۰۰-خرداد ۱۴۰۲- شهریور ۱۴۰۲)

- در زمان مظفرالدین شاه، امتیاز کشف و استخراج نفت و گاز در سرتاسر ایران به مدت ۶۰ سال به یک سرمایه‌دار انگلیسی به نام ویلیام ناکس دارسی واگذار شد(۱۲۸۰ ش/ ۱۹۰۱ م)
- در مقابل، او تعهد کرد که ۲۰ هزار لیره نقد، ۲۰ هزار لیره به شکل سهام و ۱۶ درصد سود خالص سالانه به دولت ایران پرداخت کند.
- فوران نخستین حلقه چاه نفت در منطقه مسجدسلیمان (دی‌ماه ۱۴۰۱ - خرداد ۱۴۰۲- شهریور ۱۴۰۲)
- تشکیل شرکت جدید نفت پارس و انگلیس

❖ اقدامات شرکت نفت پارس و انگلیس:

۱- این شرکت چاه های زیادی در منطقه مسجد سلیمان حفر کرد

۲-خط لوله ای هم از آنجا تا آبادان کشید.

❖ دستاورتشکیل شرکت نفت پارس انگلیس و خرید ۵۱ سهام آن برای دولت انگلیس: (شهریور ۱۴۰۳)

این شرکت به بازوی پرقدرت اقتصادی و سیاسی دولت انگلیس تبدیل شد و زمینه اعمال نفوذ و مداخله بیشتر انگلیسی‌ها را در ایران فراهم آورد

❖ دستاور امضای قرارداد ۱۳۱۲(۱۹۳۳) برای ایران: (خرداد ۱۴۰۴)

۱- افزایش سهم ایران نسبت به قرارداد قبلی

۲- محدود شدن منطقه جغرافیایی قرارداد به میدان های نفتی شناخته شده جنوب کشور

۳-افزوده شدن ۳۰ سال به مدت قرارداد

اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران پس از شهریور ۱۳۲۰

❖ اقدامات نیروهای متفقین در شهریور ۱۳۲۰: (شهریور ۱۴۰۴)

۱- برکناری و تبعید رضاشاه از کشور

۲- به‌دست گرفتن مستقیم راه‌های اصلی خلیج‌فارس به مرزهای شوروی و حفاظت از چاه‌ها و تأسیسات نفت جنوب

۳- بازداشت شخصیت‌های ایرانیِ هوادار دولت‌های محور و تعدادی از آلمانی‌های فعال در ایران

❖ علل بروز قحطی، بیماری و نابسامانی‌های اقتصادی و اعتراض‌های خیابانی متعددی در شهرهای مختلف کشور پس از شهریور ۱۳۲۰:

با وجود آنکه دولت‌های اشغالگر تعهد کرده بودند که آذوقه و غله مورد نیاز مردم ایران را نیز تأمین کنند اما کمبود و گرانی مواد غذایی و به ویژه نان در زمان جنگ جهانی دوم موجب اعتراض‌های خیابانی شد.

❖ به قدرت رسیدن محمدرضاشاه و اقدامات وی در ابتدای سلطنتش برای تحکیم قدرتش: (شهریور ۱۴۰۱ - شهریور ۱۴۰۲)

۱- در مجلس شورای ملی سوگند خورد که مطابق قانون اساسی به عنوان یک پادشاه مشروطه، فقط سلطنت کند نه حکومت.

۲-در اختیار دولت گذاشتن املاک تصرف شده پدرش و بازگرداندن آن‌ها به صاحبانشان

۳- اطمینان دادن به مراجع تقلید مبنی عدم محدود یا ممنوع کردن حجاب.

زمینه‌های نهضت ملی شدن نفت

❖ رقابت شوروی و آمریکا بر سر نفت:

در خارج از محدوده قرارداد ۱۳۱۲ ش/ ۱۹۳۳ م ایران و انگلیس قرار داشتند، از جمله نفت شمال، به شدت با هم رقابت می‌کردند.

❖ سیاست موازنه منفی و موازنه‌ی مثبت: (دی ۹۷ - خرداد و شهریور و دی ۹۸ -شهریور ۹۹ - شهریور۱۴۰۰ –شهریور ۱۴۰۱- شهریور ۱۴۰۲ – شهریور و دی ۱۴۰۳)

@DaneshSad

- تصویب طرحی در مجلس شورای ملی(دوره چهارده) به پیشنهاد دکتر محمد مصدق:
- موازنه منفی به معنی ایستادگی در برابر امتیازخواهی دولت‌های سلطه‌جو در برابر
- موازنه مثبت تسلیم شدن در برابر قدرت‌های بزرگ و اعطای امتیاز به آن‌ها را توصیه می‌کرد.

❖ علت امتیاز نفت شمال را به شوروی:

پس از پایان جنگ جهانی دوم، شوروی نمیخواست بدون گرفتن امتیاز، نیروهایش را از ایران خارج کند.

سیاست موازنه‌ی منفی

❖ رقابت شوروی و آمریکا بر سر نفت:

رقابت برای کسب امتیاز استخراج نفت در خارج از محدوده قرارداد ۱۳۱۲ ش/ ۱۹۳۳ م ایران و انگلیس از جمله نفت شمال

❖ سیاست موازنه منفی و موازنه‌ی مثبت: (دی ۹۷ - خرداد و شهریور و دی ۹۸ -شهریور ۹۹ - شهریور۱۴۰۰ – شهریور ۱۴۰۱- شهریور ۱۴۰۲ – شهریور و دی ۱۴۰۳)

- تصویب طرحی در مجلس شورای ملی(دوره چهارده) به پیشنهاد دکتر محمد مصدق:
- موازنه منفی به معنی ایستادگی در برابر امتیازخواهی دولت‌های سلطه‌جو در برابر
- موازنه مثبت تسلیم شدن در برابر قدرت‌های بزرگ و اعطای امتیاز به آن‌ها را توصیه می‌کرد.

❖ واگذاری امتیاز نفت شمال را به شوروی: (خرداد ۱۴۰۲ - شهریور ۱۴۰۲)

پس از پایان جنگ جهانی دوم، شوروی نمی‌خواست بدون گرفتن امتیاز، نیروهایش را از ایران خارج کند لذا احمد قوام(قوام‌السلطنه) نخست‌وزیر وقت امتیاز نفت شمال را به آن‌ها واگذار کرد.

❖ مخالفت نمایندگان مجلس با واگذاری امتیاز نفت شمال به شوروی: (خرداد ۹۹ – خرداد و دیماه ۱۴۰۲- خرداد ۱۴۰۴)

رد این موافقتنامه و ممنوع کردن واگذاری هرگونه امتیاز استخراج نفت و مشتقات آن را به خارجی‌ها توسط نمایندگان مجلس شورای ملی

جلوگیری از تصویب قرارداد الحاقی

❖ تعریف قرارداد الحاقی:

پس از مذاکراتی که میان نماینده دولت ایران و نماینده شرکت نفت ایران و انگلیس با هدف بازنگری در قرارداد نفت جنوب و تأمین منافع ایران صورت گرفت، قرارداد الحاقی تدوین و امضا شد.

❖ مخالفان قرارداد الحاقی: (خرداد ۱۴۰۰)

در مجلس شانزدهم نیز اقلیتی از نمایندگان عضو جبهه ملی به رهبری دکتر مصدق با مخالفت مؤثر خود از تصویب قرارداد الحاقی. جلوگیری کردند

علل مهم مخالفت نمایندگان مجلس با قرارداد الحاقی گس گلشائیان: (خرداد ۱۴۰۱- دی‌ماه ۱۴۰۱ - خرداد ۱۴۰۳ – شهریور ۱۴۰۴)

۱- نادیده گرفتن حقوق مادی مردم ایران

۲- نقض حاکمیت ملی و استقلال کشور

۳-مشروعیت بخشیدن به تسلط بیگانگان بر منابع و صنعت نفت.

مبارزه برای ملی کردن نفت

❖ پیشنهاد ملی کردن نفت:

مخالفت نمایندگان مجلس شانزدهم با قرارداد الحاقی و پیشنهاد طرح ملی شدن صنعت نفت ایران

استقبال شخصیت‌ها، قشرها و گروه های مختلف سیاسی، ملی و مذهبی و مطبوعات از طرح

- حمایت اقشار مختلف از جمله آیت‌الله کاشانی از آن

❖ مخالفت رزم‌آرا با ملی شدن نفت: (خرداد ۱۴۰۲ - شهریور ۱۴۰۲)

انتخاب سپهبد حاجعلی رزم‌آرا به نخست وزیری (تیر تا اسفند ۱۳۲۹) و مخالفت با طرح ملی شدن نفت در مقام نخست وزیر

تصویب قانون ملی شدن صنعت نفت

❖ اعدام انقلابی رزم‌آرا: (دیماه ۹۸ - خرداد ۹۹ - خرداد ۱۴۰۳)

@DaneshSadi

پس از اعدام انقلابی رزم‌آرا به دست خلیل طهماسبی یکی از اعضای جمعیت فداییان اسلام (۱۶ اسفند) مهم‌ترین مانع بر سر راه ملی شدن صنعت نفت برداشته شد و بعد از آن مجلس سنا ملی شدن صنعت نفت را تصویب کردند.

❖ عوامل مؤثر بر خیزش مردم ایران در نهضت ملی شدن نفت: (خرداد ۹۹ – دیماه ۱۴۰۴)

۱-پیروزی جنبش‌های ضد استعماری مردم هندوستان علیه انگلستان به‌عنوان استعمار پیر ۲- موفقیت حرکت‌های استقلال‌طلبانه در برخی از کشورهای آسیایی و آفریقایی

نخستوزیری مصدق و اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت

❖ نخست‌وزیری مصدق: (دی‌ماه ۱۴۰۱)

- شروع نخست‌وزیری دکتر مصدق در اردیبهشت ۱۳۳۰، با حمایت گسترده افکار عمومی، اتحاد و همکاری تنگاتنگ نیروهای ملی و مذهبی و پشتیبانی قاطع آیت الله کاشانی
- هدف مصدق اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت و خلع ید از شرکت نفت ایران و انگلیس
- فرستادن هیئتی به ریاست مهندس مهدی بازرگان به خوزستان برای خارج کردن مراکز و تأسیسات نفتی را از حوزه اختیار شرکت نفت ایران و انگلیس (دی‌ماه ۱۴۰۱)

اقدامات انگلستان برای ممانعت از ملی شدن نفت

❖ اقدامات سیاسی، اقتصادی و نظامی انگلستان برای ممانعت از ملی شدن نفت: (خرداد و شهریور ۹۸ - خرداد و دی ۹۹- خرداد و دی ۱۴۰۰- خرداد ۱۴۰۱)

۱- تحریک کارگران صنعت نفت به اعتصاب گسترده از طریق منع شرکت نفت ایران و انگلیس از پرداخت فوق‌العاده دستمزد آنان؛

۲- فرستادن کشتی‌های جنگی خود به خلیج‌فارس و بنادر ایران و تهدید نظامی؛ (دیماه ۱۴۰۰)

۳- طرح شکایت از ایران در مجامع بین‌المللی؛

۴- تهدید اقتصادی ایران با تعطیلی شعب بانک انگلیس، خارج کردن سرمایه‌های شرکت نفت و تحریم خرید نفت.

❖ عکس‌العمل دکتر مصدق برای مقابله با تهدیدات و تحریم‌های اقتصادی انگلیس: (شهریور ۹۹ - خرداد ۱۴۰۲- خرداد ۱۴۰۴)

اجرای برنامه اقتصاد بدون نفت

❖ دفاع مصدق در مجامع بین‌المللی از حقانیت ایران: (دیماه ۱۴۰۲)

دکتر مصدق که خود حقوق‌دان بود، با حضور در مجامع بین المللی از حقانیت ملت ایران دفاع می کرد.

❖ نتیجه:

دفاع منطقی و مستدل نخست وزیر و وکلای حقوقی ایران باعث شد که شورای امنیت سازمان ملل متحد و سپس دیوان بین‌المللی لاهه به سود کشور ما رأی صادر کنند.

❖ علت قطع رابطه سیاسی دولت ایران پس از ملی شدن نفت با لندن: (شهریور ۱۴۰۱ و دی‌ماه ۱۴۰۱)

دولت ایران پس از پیروزی در دادگاه لاهه، از انگلستان خواست که بدهی‌های شرکت نفت و خسارت های ناشی از تأخیر و غیره را بپردازد و چون دولت انگلیس این تقاضا را نپذیرفت، اقدام به قطع رابطه سیاسی با لندن کرد.

قیام ۳۰تیر

❖ علت استعفای مصدق از نخست‌وزیری: (دی و شهریور و دی ۹۸ – خرداد، شهریور و دی ۹۹ – خرداد و دیماه ۱۴۰۰- دیماه ۱۴۰۲ - دیماه ۱۴۰۳ – شهریور ۱۴۰۴)

در تیر ۱۳۳۱ دکتر مصدق برای کاستن از نفوذ و قدرت دربار و مقابله با کارشکنی‌های آن در اداره امور کشور، از محمدرضاشاه پهلوی خواست که اختیار وزارت جنگ و فرماندهی ارتش را به او بسپارد و چون شاه با این تقاضا مخالفت کرد، از مقام خود استعفا نمود. شاه نیز بی‌درنگ احمد قوام را مأمور تشکیل دولت کرد.

❖ واکنش آیت‌الله کاشانی نسبت به نخست‌وزیری احمد قوام در ۳۱ تیرماه: (خرداد ۹۹)

آیت‌الله کاشانی ضمن مخالفت با نخست وزیری قوام، مردم را به مبارزه فراخواند

❖ علت قیام ۳۰ تیر، رهبر قیام و نتیجه: (خرداد ۱۴۰۲)

علت: استعفای مصدق از نخست‌وزیری

@DaneshSad

رهبر قیام: آیت‌الله کاشانی

نتیجه : کناره‌گیری قوام و دکتر مصدق دوباره نخست‌وزیر شد و وزارت جنگ و فرماندهی نیروهای مسلح را در اختیار گرفت. همچنین، شـه را از برقراری ارتباط مستقیم با سفرای خارجی منع کرد..

بروز اختلاف و تفرقه در نهضت

❖ چگونگی شروع نهضت ملی شدن نفت: (شهریور ۱۴۰۰)

نهضت ملی شدن صنعت نفت با اتحاد و یکپارچگی احزاب و گروه های سیاسی و مذهبی مختلف بر محور مبارزه استعمار انگلیس آغاز شد.

❖ عوامل بروز اختلاف و تفرقه در نهضت ملی شدن نفت و نتیجه آن: (دیماه ۹۹ – دیماه ۱۴۰۳)

براثر غلبه روحیه لجاجت، خودمحوری، قدرت‌طلبی و منفعت‌جویی‌های فردی و گروهی به تفرقه و دشمنی تبدیل شـد. – نتیجـه اینکـه اهـداف نهضت ملی شدن نفت به فراموشی سپرده شد.

کودتای ۲۸مرداد

❖ دولت های مداخله‌گر در کودتا علیه مصدق: (شهریور ۹۹)

کودتای ۲۸مرداد حاصل توافق آمریکا و انگلیس بود.

❖ اقدامات جهت انجام کودتا علیه مصدق:

۱- توافق دولت انگلیس و آمریکا برای سرنگونی دولت مصدق و انتصاب سرلشکر فضل الله زاهدی به نخست وزیری (خرداد وشهریور۱۴۰۲)

۲- براساس طرح مشترک انگلیس و آمریکا، ایجاد آشوب های خیابانی در ایران و به راه انداختن جنگ روانی علیه مصدق در مطبوعات توسط کار شبکه جاسوسی دو کشور

۳- متقاعد کردن محمدرضا برای پذیرش کودتا توسط طراحان کودتا از طریق اشرف پهلوی و ژنرال نورمن شوارتسکف آمریکایی (شهریور ۱۴۰۰)

۴- ورود مأمور ویژه سیا به ایران در اواسط تیر ۱۳۳۲ و ملاقات او با فضل الله زاهدیو فراهم شدن مقدمات کودتا

۵- انجام کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به فرماندهی فضل‌الله زاهدی علیه دولت دکتر مصدق با تسخیر مراکز مهم دولتی را در پایتخـت و سـرنگونی دولت دکترمصدق

نتایج کودتای ۲۸مرداد

❖ نتایج کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲: (خرداد ۹۹- شهریور ۹۹)

۱- زاهدی نخست‌وزیر شد و اعلام حکومت‌نظامی کرد. ۲- دکتر مصدق و تعدادی از همکاران و یاران نزدیکش دستگیر و سپس محاکمه شدند.

۳- احزاب و گروه‌های سیاسی و روزنامه‌های مخالف، غیرقانونی اعلام شدند و منحل گردیدند. ۴- امضای قرارداد کنسرسیوم نفت

❖ کنسرسیوم و نتیجه آن:

به‌موجب قراردادی، تولید و فروش نفت ایران را به کنسرسیومی از شرکت‌های نفتی انگلیسی، آمریکایی، هلندی و فرانسوی واگذار کرد. نتیجه: بر اساس این قرارداد مقرر شد که کنسرسیوم به مدت ۲۵ سال نفت ایران را استخراج کند و به فروش برساند و در مقابل، نیمی از سود خالص خود را به کشور ما بپردازد.

ادامه مبارزه پس از کودتا

❖ نهضت مقاومت ملی و مهم‌ترین اقدام آنان: (خرداد ۱۴۰۳)

باوجود جوّ سرکوب و اختناق پس از کودتا، گروهی از شخصیت‌های ملی و مذهبی و ازجمله تعدادی از استادان دانشگاه تشکلی به نام نهضت مقاومت ملی را پایه‌گذاری کردند و با قرارداد جدید نفتی به مخالفت برخاستند که منجر به اخراج شماری از آنان از دانشگاه شد.

❖ روز دانشجو: (شهریور ۱۴۰۰ - شهریور ۱۴۰۳)

در ۱۶ آذر ۱۳۳۲ گروهی از دانشجویان دانشگاه تهران در اعتراض به برقراری روابط سیاسی مجدد با انگلستان و سفر معاون رئیس‌جمهور آمریکا (ریچارد نیکسون) به ایران تظاهرات کردند که در جریان آن سه تن از دانشجویان به شهادت رسیدند.

@DaneshSad